

AGATA DZIEWULSKA

Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0002-0977-4753

a.dziewulska@uw.edu.pl

Od sekurytyzacji do adaptacji.

Reinterpretacja relacji między zmianami klimatu
a bezpieczeństwem

From Securitisation to Adaptation:

Reinterpreting the Relationship between Climate Change and Security

Słowa kluczowe:

zmiany klimatu, sekurytyzacja klimatu, mnożnik zagrożeń, bezpieczeństwo środowiskowe, adaptacja klimatyczna, wrażliwość społeczna, zdolności adaptacyjne, odporność instytucjonalna, jakość rządzenia, stabilność polityczna

Keywords:

climate change, climate securitisation, threat multiplier, environmental security, climate adaptation, social vulnerability, adaptive capacity, institutional resilience, quality of governance, political stability

Od sekurytyzacji do adaptacji.

Reinterpretacja relacji między zmianami klimatu a bezpieczeństwem

Artykuł analizuje dominujące sposoby interpretowania relacji między zmianami klimatu a bezpieczeństwem, zestawiając podejście sekurytyzacyjne z opartym na zdolnościach adaptacyjnych i odporności. Tekst ma charakter bazującej na przeglądzie literatury analizy konceptualnej uzupełnionej o ilustracyjne studia przypadków. Jego celem jest zrekonstruowanie wskazanych podejść oraz znalezienie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób różne ramy analityczne ujmują relację między zmianami klimatu a bezpieczeństwem oraz jakie czynniki uznawane są w nich za kluczowe dla jej wyjaśnienia.

Artykuł przedstawia proces ujmowania klimatu jako zagrożenia w obszarze bezpieczeństwa oraz koncepcję mnożnika zagrożeń, wskazując, że choć czynniki te sprzyjają mobilizacji politycznej, mają charakter redukcjonistyczny i upraszczają złożone uwarunkowania społeczno-polityczne. Argumentuje się w nim, że wpływ zmian klimatu na bezpieczeństwo uzależniony jest przede wszystkim od zdolności adaptacyjnych oraz jakości instytucji, a nie wynika bezpośrednio z samych stresorów środowiskowych.

Odwołując się do badań dotyczących m.in. Syrii, Darfuru, Sahelu i Maroka, podważono tezę o bezpośrednim związku między zmianami klimatu a przemocą. Wskazano przy tym, że czynniki środowiskowe oddziałują głównie w wyniku słabości instytucjonalnej i nierówności. Na tej podstawie przedstawione zostało alternatywne ujęcie skoncentrowane na wrażliwości, zdolnościach adaptacyjnych i odporności. Przykłady Holandii, Bangladeszu i Japonii pokazują, że skuteczne zarządzanie ryzykiem, sprawne instytucje oraz partycypacja społeczna ograniczają destabilizację. W konsekwencji kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa ma jakość rządzenia, a nie sama ekspozycja klimatyczna.

From Securitisation to Adaptation:

Reinterpreting the Relationship between Climate Change and Security

The article analyses the dominant ways of interpreting the relationship between climate change and security, comparing the securitisation approach with the approach based on adaptive capacity and resilience. The text is a conceptual analysis based on a literature review, supplemented by illustrative case studies. Its goal is to reconstruct these approaches and answer the question of how different analytical frameworks perceive the relationship between climate change and security, and which factors they consider key to explaining it.

The article discusses the process of treating climate as a security threat and the concept of threat multiplier, pointing out that although they contribute to political mobilisation, they are reductionist and oversimplify complex socio-political conditions. It is argued that the impact of climate change on security is mediated primarily by adaptive capacity and institutional quality, rather than resulting directly from environmental stressors themselves.

Drawing on research on Syria, Darfur, the Sahel, and Morocco, the article challenges the thesis of a direct link between climate change and violence, pointing out that environmental factors mainly affect existing institutional weaknesses and inequalities. Based on this, an alternative approach is presented, focusing on sensitivity, adaptability and resilience. Examples of the Netherlands, Bangladesh, and Japan show that effective risk management, efficient institutions, and social participation reduce instability. Consequently, the quality of governance, not climate exposure, is crucial for safety.

Wprowadzenie

Zmiany klimatu od ponad trzech dekad zajmują istotne miejsce w debacie o bezpieczeństwie międzynarodowym. Wraz ze wzrostem liczby ekstremalnych zjawisk pogodowych, degradacją środowiska, ograniczeniem dostępu do zasobów naturalnych oraz wzrostem migracji spowodowanych czynnikami środowiskowymi coraz częściej pojawia się pytanie o ich wpływ na stabilność polityczną państw i społeczeństw. W debacie o zmianach klimatycznych i środowiskowych oraz ich wpływie na funkcjonowanie społeczeństw nie dominuje jeden konkretny dyskurs, choć niewątpliwie wśród często pojawiających się kontekstów znajdziemy koncentrację na sekurytyzacji zmian oraz roli mnożnika zagrożeń (*threat multiplier*) w eskalowaniu konsekwencji tych zmian dla społeczeństw i stabilności instytucji państwa. Sekurytyzacja i odniesienie do mnożnika zagrożeń nadają interpretacji zależności pomiędzy zmianami środowiskowymi a bezpieczeństwem szczególną optykę, obecną w raportach politycznych, dokumentach strategicznych i debatach akademickich.

Jednocześnie rośnie liczba głosów krytycznych wobec automatycznego łączenia zmian środowiskowych z zagrożeniem bezpieczeństwa. Wielu badaczy zwraca uwagę, że proste łańcuchy przyczynowo-skutkowe – np. argumentacja, że pustoszczenie prowadzi do niedoboru żywności, a ten powoduje migracje, które stanowią zarzewie konfliktu – nie oddają faktycznej złożoności procesów zmian środowiskowych i społecznych i ignorują kontekst polityczny oraz charakter obserwowanych zmian. Takie uproszczenia skutkują poważnym ryzykiem sekurytyzacji zmian klimatu, czyli przedstawiania ich jako bezpośredniego zagrożenia egzystencjalnego, które wymaga wyjątkowych działań państwa. W rezultacie kwestie klimatyczne bywają interpretowane przede wszystkim przez pryzmat zagrożenia, a nie zdolności adaptacyjnych.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie dwóch odmiennych modeli ram analitycznych, które służą badaniu wpływu zmian klimatu na zachowania społeczeństw. Pierwszy opiera się na sekurytyzacji i koncepcji mnożnika zagrożeń, a drugi odchodzi od deterministycznych narracji i koncentruje się na adaptacji, odporności (*resilience*) oraz jakości instytucji. Podejścia te analizowane są przez pryzmat połączonych perspektyw nauk o środowisku oraz badań nad bezpieczeństwem, zarządzaniem publicznym i polityką rozwojową.

W takim kontekście artykuł skoncentrowany jest na pytaniach: W jaki sposób odmienne ramy analityczne – tj. sekurytyzacyjne oraz adaptacyjne – ujmują relacje pomiędzy zmianami klimatu a bezpieczeństwem? Jakie czynniki uznają za kluczowe do wyjaśnienia tej zależności?

Artykuł ma charakter analizy konceptualnej – opartej na przeglądzie literatury przedmiotu i uzupełnionej o ilustracyjne studia przypadków. Jego celem nie jest przeprowadzenie systematycznej analizy porównawczej, lecz rekonstrukcja ram interpretacyjnych, które dominują w debacie nad bezpieczeństwem klimatycznym, oraz wskazanie ich ograniczeń. Ilustrowane jest to przypadkami Syrii, Darfuru, Sahelu i Maroka, które dobrano w sposób celowy – jako przykłady różnych rezultatów oddziaływania podobnych stresorów środowiskowych. Ich funkcją nie jest testowanie hipotez, lecz pokazanie, że zależność między zmianami klimatu a konfliktem nie ma charakteru deterministycznego, ale mediowana jest przez czynniki instytucjonalne oraz polityczne.

Sekurytyzacja

Już w latach sześćdziesiątych XX w. amerykańscy naukowcy apelowali do decydentów politycznych o uwzględnienie problematyki zmian klimatu w strategicznym myśleniu o rozwoju państwa¹. Kwestie te nie były wówczas ujmowane jako zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego, a rekomendowane działania koncentrowały się na rozwiązywaniu problemów środowiskowych zgodnie z ich pierwotną naturą. Pomimo tych ostrzeżeń jedynie niewielka część proponowanych rozwiązań została wdrożona w praktyce².

Choć trudno jednoznacznie wskazać moment, w którym obserwacje zmian środowiskowych oraz ich konsekwencje zaczęto systematycznie łączyć z badaniami nad bezpieczeństwem, z dużą dozą pewności można wyznaczyć w tym procesie istotną cezurę. Opublikowany w 1972 r.

- 1 *Restoring the Quality of Our Environment. Report of the Environmental Pollution Panel President's Science Advisory Committee*, The White House, Washington 1965: <<http://hdl.handle.net/2027/uc1.b4116127>> [dostęp: 23 IX 2023]; *16th Annual Report*, US National Science Foundation, Washington 1966: <<https://www.climatefiles.com/climate-change-evidence/presidents-report-atmospher-carbon-dioxide/>> [dostęp: 23 IX 2023].
- 2 D. M. Hart, D. G. Victor, *Scientific Elites and the Making of US Policy for Climate Change Research, 1957–74*, „Social Studies of Science” 1993, vol. 23, No. 4, s. 643–680.

raport Klubu Rzymskiego *Granice wzrostu* połączył w jeden analityczny model mechanizmy gospodarcze oraz ich skutki środowiskowe, wskazując na potencjalnie negatywne konsekwencje ich wzajemnego oddziaływania³. Od lat siedemdziesiątych zmiany środowiskowe stawały się coraz częstszym przedmiotem zainteresowania badaczy zajmujących się bezpieczeństwem. Proces ten przyczynił się do sekurytyzacji zmian klimatycznych, rozumianej jako interpretowanie ich w kategoriach rzeczywistych i potencjalnych zagrożeń dla istniejącego ładu politycznego i społecznego.

W latach osiemdziesiątych zmiany klimatu stały się już istotnym i coraz powszechniej podejmowanym obszarem badań wśród specjalistów zajmujących się problematyką bezpieczeństwa, a także przedmiotem dyskusji na forach międzynarodowych⁴. Istotnym momentem instytucjonalizacji badań nad zmianami klimatu było dokonane w 1988 r. z inicjatywy Programu Środowiskowego ONZ powołanie Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu (Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC)⁵. Zadaniem tego ciała było przygotowanie oceny aktualnego stanu wiedzy naukowej o zmianach klimatu oraz ich społecznych i ekonomicznych konsekwencjach, a także potencjalnych strategii reagowania, które mogłyby zostać uwzględnione w przyszłej międzynarodowej konwencji klimatycznej.

Terminem *sekurytyzacja* określamy postrzeganie zjawisk i procesów, które wydają się nie mieć związku z bezpieczeństwem, jako elementów wpływających na bezpieczeństwo. Autorami koncepcji sekurytyzacji są Ole Wæver i Barry Buzan. Wskazują oni, że jest to intensywniejsza od innych forma procesu upolityczniania kwestii publicznych⁶. Hipotetycznie każda kwestia publiczna może zostać umiejscowiona na osi, która rozciąga się od zagadnień nieupolitycznionych (pozostających poza zakresem działań państwa i niestanowiących przedmiotu debaty ani decyzji publicznych), poprzez upolitycznione (włączone w obszar polityk publicznych,

3 D. H. Meadows [i in.], *Granice wzrostu*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1973.

4 M. McDonald, *Discourses of Climate Security*, „Political Geography” 2013, vol. 33, s. 42–51.

5 *History of the IPCC*, „The Intergovernmental Panel on Climate Change” [online, dostęp: 8 VII 2024]: <<https://www.ipcc.ch/about/history/>>.

6 B. Buzan, O. Wæver, J. de Wilde, *Security. A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, Boulder–London 1998, s. 23–24.

wymagające interwencji rządowej i alokacji zasobów), aż po kwestie podane sekurytyzacji, czyli przedstawiane jako egzystencjalne zagrożenia, które wymagają zastosowania nadzwyczajnych środków i legitymizują działania wykraczające poza standardowe procedury polityczne. Sekurytyzacja daje więc władzy pełnomocnictwo do takiego działania, jak gdyby warunki były szczególne, a więc do używania szczególnych środków.

Obecnie proces sekurytyzacji zmian klimatycznych i ich konsekwencji jest powszechny – zmiany klimatu postrzegane są jako zagrażające bezpieczeństwu na wiele sposobów. Alex Arnall twierdzi, że jako kwestie istotne dla bezpieczeństwa coraz częściej postrzegają je aktorzy polityczni, media i naukowcy⁷. W ciągu ostatnich dwóch dekad podobne patrzenie na zmiany klimatu przeniosło je do wymiaru nie tylko politycznego, ale i wojskowego. Matt McDonald zauważa, że wczesne debaty na temat bezpieczeństwa klimatycznego postrzegały zmianę klimatu przede wszystkim jako egzystencjalne zagrożenie dla planety i przetrwania ludzkości⁸. Z czasem perspektywa ta zaczęła obejmować bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe, a naukowcy podjęli badania powiązań między zmianami środowiska, migracją, niestabilnością polityczną i konfliktami. To rozszerzenie zakresu analizy i przeformułowanie kwestii zmiany klimatu w ramach dyskursu o bezpieczeństwie przyczyniło się do ulokowania jej stosunkowo wysoko na liście politycznych priorytetów i wymusiło alokację zasobów finansowych.

Chociaż istnieje szeroki konsensus co do tego, że zmiany klimatu mogą mieć negatywny wpływ zarówno na bezpieczeństwo państwa, jak i ludzi, Arnall podkreśla, że znaczenie bezpieczeństwa, mechanizmy przyczynowo-skutkowe oraz konsekwencje dla dotkniętych nimi wspólnot nie są jednoznaczne⁹. Sekurytyzacja zmian klimatycznych i środowiskowych oznacza nadawanie kontekstu bezpieczeństwa zjawiskom zasadniczo przyrodniczym. Na niektóre z nich człowiek ma wpływ (może je powo-

7 A. Arnall, *Conflict, Securitisation and Human Agency*, „PLOS Climate” 2023: <<https://journals.plos.org/climate/article/file?id=10.1371/journal.pclm.0000072&type=printable>> [dostęp: 12 IX 2025]. Zob. także: M. J. Trombetta, *Environmental Security and Climate Change: Analysing the Discourse*, „Cambridge Review of International Affairs” 2008, vol. 21, No. 4; A. Vogler, *Tracking Climate Securitization: Framings of Climate Security by Civil and Defense Ministries*, „International Studies Review” 2023, vol. 25, issue 2.

8 M. McDonald, *Discourses...*, s. 43.

9 A. Arnall, *Conflict...*

dować, ograniczać bądź im przeciwdziałać), na inne go nie ma¹⁰. Podobnie państwo jako instytucja może oddziaływać jedynie na część tych procesów, m.in. poprzez polityki rozwojowe lub wspieranie odpowiednich technologii.

Pojęcie mnożnika zagrożeń

Na początku XXI w. uznanie skutków zmian klimatu za czynniki wpływające na bezpieczeństwo stało się powszechne. Badania naukowe oraz analizy ośrodków eksperckich zaczęły się odwoływać nie tylko do bezpośrednich skutków zmian klimatu, lecz także do koncepcji mnożnika zagrożeń. W literaturze zagrożenia te dzieli się wstępnie na bezpośrednie (np. pustynnienie prowadzące do spadku produkcji żywności) oraz pośrednie. To właśnie do opisu tych drugich stosuje się pojęcie *mnożnik zagrożeń*. Oznacza ono zjawiska, które nie tylko same w sobie stanowią problem, lecz także inicjują kolejne procesy destabilizujące. Przykładowo susza może prowadzić do rywalizacji o wodę, ta z kolei – do konfliktu zbrojnego. Nie każda susza wywoła jednak konflikt; chodzi raczej o schemat, w którym zjawisko środowiskowe uruchamia łańcuch procesów o potencjalnych konsekwencjach dla bezpieczeństwa.

Jednym z pierwszych dokumentów łączących zmiany klimatu z niestabilnością polityczną i militarną oraz wprost używających pojęcia *threat multiplier* był opublikowany w 2007 r. raport CNA Military Advisory Board pt. *National Security and the Threat of Climate Change*¹¹. Stwierdzając, że „[z]miany klimatyczne mogą działać jak mnożnik zagrożeń dla niestabilności w niektórych z najbardziej niestabilnych regionów świata i stanowią poważne wyzwania dla bezpieczeństwa narodowego Stanów Zjednoczonych”, autorzy połączyli wynikającą ze zmian klimatu niestabilność polityczną

10 Szerzej zob.: A. A. Berhe, *On the Relationship of Armed Conflicts with Climate Change*, „PLOS Climate” 2022, vol. 1, No. 6: <<https://journals.plos.org/climate/article?id=10.1371/journal.pclm.0000038>> [dostęp: 12 IX 2025]; H. G. Brauch, *Securitizing Global Environmental Change*, [w:] *Facing Global Environmental Change*, ed. H. G. Brauch [i in.], Springer, Berlin–Heidelberg 2009; M. Brzoska, *The Securitization of Climate Change and the Power of Conceptions of Security*, „Security and Peace” 2009, No. 3.

11 *National Security and the Threat of Climate Change*, CNA Corporation, Alexandria 2007: <<https://www.cna.org/reports/2007/national%20security%20and%20the%20threat%20of%20climate%20change%20%281%29.pdf>> [dostęp: 16 II 2026].

w Afryce, Azji czy na Bliskim Wschodzie z bezpieczeństwem Ameryki¹². Raport ten szczegółowo przedstawia łańcuch spodziewanych zdarzeń:

Warunki gospodarcze i środowiskowe w już wrażliwych obszarach ulegną dalszej degradacji, ponieważ produkcja żywności będzie spadać, choroby będą się nasilać, czysta woda będzie coraz rzadziej dostępna, a duże populacje będą się przemieszczać w poszukiwaniu zasobów¹³.

Dalej wskazano zaś związek pomiędzy przykładowymi pierwotnymi skutkami zmian klimatu a kryzysem politycznym:

Ponieważ zmiany klimatyczne mogą również powodować klęski żywiołowe i humanitarne na skalę znacznie większą niż te, które obserwujemy obecnie, ich konsekwencje prawdopodobnie przyczynią się do destabilizacji politycznej, gdy wymagania społeczne przekroczą możliwości rządów w zakresie radzenia sobie z nimi¹⁴.

Rekomendacje formułowane w raporcie wskazują na konieczność włączenia wniosków z badań nad konsekwencjami zmian klimatu do prac nad rozwojem krajowych strategii bezpieczeństwa i obrony narodowej. Podkreśla się tam, że Stany Zjednoczone powinny wspierać stabilizację zmian klimatu, ponieważ mogą one prowadzić do chwiejności w bezpieczeństwie międzynarodowym. Ważnym elementem działań w tym kierunku jest rozwijanie partnerstw międzynarodowych, które umożliwiają mniej rozwiniętym państwom budowanie zdolności i odporności niezbędnych do efektywniejszego reagowania na skutki zmian klimatu.

W literaturze naukowej wskazuje się ponadto szereg wynikających ze zmian klimatu bezpośrednich zagrożeń dla bezpieczeństwa, takich jak masowe niedobory wody i żywności oraz nasilające się katastrofy naturalne¹⁵ i ograniczenia produkcji rolnej, które prowadzą do wzrostu cen

12 Tamże, s. 3, 6, 44.

13 Tamże, s. 6.

14 Tamże, s. 44–45.

15 J. Podesta, P. Ogden, *The Security Implications of Climate Change*, „The Washington Quarterly” 2007, vol. 31, No. 1.

żywności¹⁶, a w konsekwencji potęgują egzystencjalną niepewność społeczności lokalnych (*livelihood insecurity*)¹⁷. Jürgen Scheffran rozszerza ten katalog o dodatkowe procesy klimatyczne, takie jak wzrost temperatur, zmiany stężenia dwutlenku węgla czy natężenia promieniowania słonecznego, intensyfikacja parowania, zmienność warunków wietrznych i zachmurzenia, występowanie ekstremalnych zjawisk pogodowych, zaburzenia prądów oceanicznych, topnienie lądolodów oraz podnoszenie się poziomu mórz¹⁸.

Mnożnik zagrożeń nie stanowi co prawda głównego przedmiotu rozważań Scheffrana, ale jego ustalenia dobrze ilustrują działanie tego mechanizmu: zmiany klimatu przekształcają środowisko naturalne, a to wymusza adaptację społeczeństw. Takie procesy jak pustynnienie mogą naruszać bezpieczeństwo żywnościowe, prowadząc do wymuszonych migracji oraz eskalacji przemocy¹⁹. Podobnie zespół pod kierunkiem Petera Läderacha wskazuje, że redukcja zasobów naturalnych, spadek dostępności żywności i nasilona migracja sprzyjają narastaniu konfliktów²⁰. John Podesta i Peter Ogden zwracają uwagę na ryzyko pandemii oraz rosnącą rywalizację o zasoby naturalne, natomiast Corinne Lamain podkreśla zagrożenia dla stabilności systemu międzynarodowego i funkcjonowania instytucji państwowych²¹.

16 M. Daoudy, *Rethinking the Climate–Conflict Nexus*, „Global Environmental Politics” 2021, vol. 21, issue 3.

17 P. Läderach [i in.], *The Climate–Security Nexus: Securing Resilient Livelihoods through Early Warning Systems and Adaptive Safety Nets*, [w:] *Transforming Food Systems under Climate Change through Innovation*, ed. B. Campbell [i in.], Cambridge University Press, Cambridge 2023. Szerzej zob.: J. Barnett, *Security and Climate Change*, „Global Environmental Change” 2003, vol. 13, No. 1; J. Barnett, W. N. Adger, *Climate Change, Human Security and Violent Conflict*, „Political Geography” 2007, vol. 26, No. 6.

18 J. Scheffran, *Security Risks of Climate Change: Vulnerabilities, Threats, Conflicts and Strategies*, [w:] *Coping with Global Environmental Change, Disasters and Security. Threats, Challenges, Vulnerabilities and Risks*, ed. H. G. Brauch [i in.], Springer, Berlin–Heidelberg 2011, s. 736–737.

19 Tamże, s. 737.

20 P. Läderach [i in.], *The Climate...*

21 J. Podesta, P. Ogden, *The Security...*; C. Lamain, *Conflicting Securities: Contributions to a Critical Research Agenda on Climate Security*, „Globalizations” 2022, vol. 19, No. 8, s. 1257–1272.

Choć zmiany klimatu rzadko uznawane są za bezpośrednią przyczynę konfliktów, powszechnie przyjmuje się, że ich skutki wzmacniają istniejące napięcia i zwiększają podatność społeczności na kryzysy. Logika ta opiera się na trzech przesłankach: zmiany klimatu ograniczają dostęp do zasobów, presja na zasoby zwiększa ryzyko napięć i migracji, napięcia zaś przekładają się na pogorszenie sytuacji bezpieczeństwa. Ujęcie to może być jednak uznane za nadmiernie deterministyczne.

Krytyka redukcjonizmu w narracji

Marwa Daoudy zwraca uwagę, że koncepcja mnożnika zagrożeń odzwierciedla sposób, w jaki media i decydenci polityczni nadają zmianom klimatu charakter zagrożenia dla bezpieczeństwa²². Podkreśla ona, że termin ten sztucznie oddziela ryzyka klimatyczne od złożonych procesów politycznych, które współkształtują dynamikę konfliktów. Zjawiska naturalne postrzegane są przez tę autorkę jako początek kompleksowych i często jedynie potencjalnych łańcuchów zdarzeń, przez co uznawane są za zagrożenie, jeszcze zanim realnie się nim staną²³. Choć taka postawa bywa uzasadniona z perspektywy decydentów państwowych, których zadaniem jest minimalizowanie ryzyka i reagowanie z wyprzedzeniem, zasadniczo prowadzi do nadmiernej sekurytyzacji problemów środowiskowych. Podejście sekurytyzacyjne, pomimo swoich ograniczeń, może jednak odgrywać istotną rolę w mobilizowaniu uwagi decydentów, a więc – z przyczyn głównie politycznych – prowadzić do reakcji instytucji państwowych i alokacji środków.

Na podstawie badań dotyczących Syrii Daoudy dochodzi do wniosku, że choć czynniki klimatyczne mogą tworzyć warunki sprzyjające powstawaniu napięć społecznych, ich wpływ jest ściśle uzależniony od kontekstów politycznego, ekonomicznego i instytucjonalnego²⁴. Susza z lat 2006–2010 znacząco obniżyła w tym kraju produkcję rolną, pogłębiła ubóstwo i przyczyniła się do narastania niezadowolenia społecznego, co bywa wskazywane jako jeden z czynników poprzedzających wybuch niepokojów. Jednocześnie trzeba tu odnotować, że wcześniejsza i bardziej dotkliwa susza z lat 1998–

22 M. Daoudy, *Rethinking...*

23 Tamże, s. 5–6.

24 Tamże.

2001 nie doprowadziła do porównywalnych reakcji społecznych. Sugeruje to, że sama susza nie może być traktowana jako czynnik determinujący eskalację przemocy, a jej wpływ na bezpieczeństwo należy analizować w powiązaniu z decyzjami rządu oraz poziomem odporności instytucjonalnej.

Do podobnych wniosków dochodzą dwa inne zespoły badaczy: Jan Selby, Omar S. Dahi, Christiane Fröhlich i Mike Hulme oraz Colin P. Kelley, Shahrzad Mohtadi, Mark A. Cane, Richard Seager i Yochanan Kushnir, którzy analizują działania syryjskiego rządu w okresie suszy i towarzyszących jej migracji ludności wiejskiej do miast. Jak podkreślają Selby i współautorzy, przyczyną wybuchu wojny domowej była nie sama susza, lecz polityka rolna, marginalizacja obszarów wiejskich oraz błędne reformy administracyjne. Kelley i jego zespół wskazują z kolei, że presja klimatyczna działała w synergii z problemami strukturalnymi, a do eskalacji napięć przyczyniły się brak wsparcia dla rolników i niewłaściwe zarządzanie zasobami wodnymi²⁵.

Daoudy odnosi się także do badań Alexandra De Juana nad przyczynami i skutkami suszy w Darfurze²⁶. Wykazują one, że pustynnienie i spadek ilości opadów doprowadziły do migracji społeczności pasterskich, co zwiększyło konkurencję o zasoby z lokalnymi społecznościami rolniczymi i bywało interpretowane jako przykład klimatycznego łańcucha konfliktowego. Autorka ta zauważa jednak, że wcześniejsze epizody suszy i migracji nie skutkowały porównywalną eskalacją przemocy. Podważa to tezę o prostym automatycznym przejściu od stresorów środowiskowych do konfliktu zbrojnego i wskazuje na konieczność uwzględniania dynamiki politycznej, w tym instrumentalizowania napięć przez elity oraz słabości instytucji państwowych.

Przypadek Darfuru analizują również Leslie Gray i Michael Kevane oraz Mahmood Mamdani i dochodzą do podobnych wniosków. Gray i Kevane nie znajdują jednoznacznej zależności między poziomem opadów

25 J. Selby [i in.], *Climate Change and the Syrian Civil War Revisited*, „Political Geography” 2017, vol. 60; C. P. Kelley [i in.], *Climate Change in the Fertile Crescent and Implications of the Recent Syrian Drought*, „Proceedings of the National Academy of Sciences” 2015, vol. 112, No. 11, s. 3241–3246.

26 A. De Juan, *Long-Term Environmental Change and Geographical Patterns of Violence in Darfur, 2003–2005*, „Political Geography” 2015, vol. 45, s. 22–33, za: M. Daoudy, *Rethinking...*

a występowaniem konfliktów zbrojnych, wskazując przy tym na dominującą rolę czynników politycznych i instytucjonalnych. Mamdani podkreśla natomiast, że konflikt w Darfurze miał przede wszystkim charakter polityczny i etniczny, podczas gdy presja środowiskowa stanowiła jedynie tło wydarzeń. Błędne reakcje administracyjne – ograniczenie dostępu do pomocy humanitarnej, nieefektywna mediacja między grupami oraz militaryzacja konfliktu – dodatkowo wzmocniły zaś napięcia i przyczyniły się do eskalacji przemocy²⁷.

Innym przykładem są cykliczne susze w Maroku – jednym z państw szczególnie narażonych na skutki zmian klimatu. Jego gospodarka jest silnie uzależniona od sektora rolnego, a cykliczne susze wpływają na bezpieczeństwo żywnościowe. Mimo to, jak pokazują Janpeter Schilling, Korbinian P. Freier, Elke Hertig i Jürgen Scheffran oraz Marwa Daoudy, wysoka ekspozycja na zagrożenia środowiskowe nie przełożyła się tam na destabilizację polityczną²⁸. Daoudy tłumaczy to implementacją skutecznych strategii państwowych oraz odpowiednich inwestycji w rozwiązania adaptacyjne. Podkreśla także istotną rolę komunikacji między rządzącymi a obywatelami, dzięki czemu udało się uniknąć sekurytyzacji kwestii klimatycznych. Maroko stanowi więc przykład, w którym podatność środowiskowa nie została przełożona na dyskurs kryzysu bezpieczeństwa, co świadczy o kluczowej roli decyzji politycznych w kształtowaniu dynamiki zagrożeń.

W Sahelu powtarzające się susze i degradacja środowiska zwiększały presję na zasoby. Badania prowadzone przez zespół w składzie: Tor A. Benjaminsen, Koffi Alinon, Halvard Buhaug i Jill Tove Buseth wskazują jednak, że kluczowe znaczenie miały tam napięcia etniczne, relacje władzy oraz słabość państw²⁹. Podobnie Halvard Buhaug, Nils Petter Gleditschi i Ole Magnus Theisen zauważają, że zmiany klimatu pełnią funkcję mnożnika zagrożeń, wzmacniając istniejące konflikty, a nie bezpo-

27 L. Gray, M. Kevane, *Darfur: Rainfall and Conflict*, „Environmental Research Letters” 2008, vol. 3, No. 3; M. Mamdani, *Saviors and Survivors. Darfur, Politics, and the War on Terror*, Pantheon Books, New York 2009.

28 J. Schilling [i in.], *Climate Change, Vulnerability, and Adaptation in North Africa, with Focus on Morocco*, „Agriculture, Ecosystems and Environment” 2012, vol. 156; M. Daoudy, *Rethinking...*

29 T. A. Benjaminsen [i in.], *Does Climate Change Drive Land-Use Conflicts in the Sahel?*, „Journal of Peace Research” 2012, vol. 49, No. 1.

średnio je inicjując³⁰. W takim rozumieniu błędne decyzje polityczne i brak efektywnego zarządzania kryzysowego mogły potęgować skutki suszy, prowadząc do lokalnych sporów o ziemię i wodę.

Badania nad wpływem zmian klimatu na stabilność polityczną i społeczną konsekwentnie wskazują, że choć ekstremalne zjawiska pogodowe i długotrwałe zmiany klimatyczne wywierają presję na państwa i społeczności, rzadko stanowią bezpośrednią przyczynę konfliktów. Częściej działają jako mnożnik zagrożeń, który potęguje już istniejące napięcia polityczne, społeczne i instytucjonalne³¹. Analiza przypadków Sahelu, Syrii, Maroka czy Darfuru pokazuje, że o tym, czy presja środowiskowa przekształci się w destabilizację polityczną, decydują jakość instytucji publicznych, decyzje władz oraz zdolności adaptacyjne społeczeństw.

Alternatywne ujęcie – od sekurytyzacji ku adaptacji

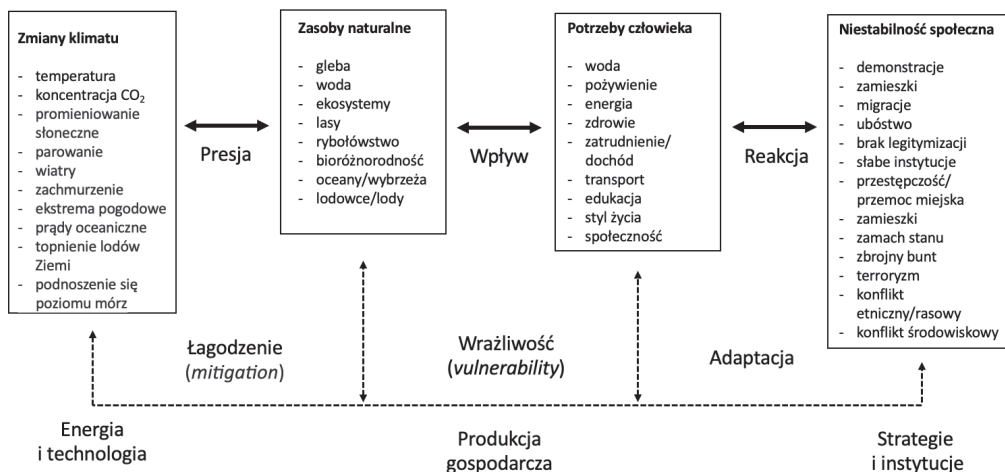
Podczas gdy podejście oparte o sekurytyzację i mnożnik zagrożeń stanowi proste podstawy tworzenia polityk państwowych, cechujący je charakter redukcjonistyczny podważa merytoryczną zasadność ich stosowania. Łańcuchy przyczynowo-skutkowe są bardziej skomplikowane, a oparcie procesu decyzyjnego o polityzację i sekurytyzację kwestii zmian klimatu prowadzi do błędów. Jakie więc alternatywne podejście analityczne może lepiej ujmować relację między zmianami klimatu a bezpieczeństwem?

Badacze zajmujący się zagrożeniami środowiskowymi podkreślają, że jednym z najskuteczniejszych mechanizmów ograniczania negatywnych skutków zmian klimatu jest wzmacnianie i rozwijanie zdolności

30 H. Buhaug, N. P. Gleditsch, O. M. Theisen, *Implications of Climate Change for Armed Conflicts*, [w:] *Social Dimensions of Climate Change*, ed. R. Mearns, A. Norton, World Bank, Washington 2010: <<https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/57ef7f5d-df55-552f-91b8-843eb7b286a3/content>> [dostęp: 16 II 2026].

31 M. Daoudy, *Rethinking...*; L. Gray, M. Kevane, *Darfur...*; T. A. Benjaminsen [i in.], *Does Climate...*, J. Selby [i in.], *Climate...*; M. Mamdani, *Saviors...*; C. Raleigh, H. Urdal, *Climate Change, Environmental Degradation and Armed Conflict*, „Political Geography” 2007, vol. 26, No. 6. Por. także: G. Daoust, J. Selby, *Understanding the Politics of Climate Security Policy Discourse: The Case of the Lake Chad Basin*, „Geopolitics” 2022, vol. 28, No. 3; L. M. Dellmuth [i in.], *Intergovernmental Organizations and Climate Security: Advancing the Research Agenda*, „WIREs Climate Change” 2018, vol. 9, No. 1; R. Nordås, N. P. Gleditsch, *Climate Change and Conflict*, „Political Geography” 2007, vol. 26, No. 6.

adaptacyjnych wspólnot lokalnych³². Scheffran proponuje model zależności pomiędzy zmianami klimatycznymi i środowiskowymi a ich wpływem na funkcjonowanie jednostek oraz wspólnot, który ilustruje mechanizmy oddziaływania czynników środowiskowych na życie społeczne i zdolności adaptacyjne społeczności lokalnych (por. schemat 1)³³.

Schemat 1. Związki przyczynowo-skutkowe między zmianami klimatycznymi, zasobami naturalnymi, potrzebami człowieka i ich oddziaływaniem na społeczeństwo

Źródło: J. Scheffran, *Security...*, s. 736

Zmiany klimatu oddziałują na istotne dla funkcjonowania człowieka oraz wspólnot, w których żyje, zasoby naturalne. Zgodnie z przedstawionym schematem katastrofalne znaczenie mają jednak nie same zmiany klimatyczne lub środowiskowe, lecz ich konsekwencje dla możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb człowieka. W sytuacji, gdy potrzeby te nie są realizowane, wzrasta ryzyko wystąpienia niestabilności społecznej.

32 J. Scheffran, *Security...*; M. Daoudy, *Rethinking...*; *Mapping Climate Change Vulnerability and Impact Scenarios. A Guidebook for Subnational Planners*, United Nations Development Programme, New York 2010: <https://www.adaptationcommunity.net/download/va/vulnerability-guides-manuals-reports/Mapping_Vulnerability_publication-November_2010.pdf> [dostęp: 16 II 2026].

33 J. Scheffran, *Security...*

Negatywny wpływ zmian klimatu na zasoby naturalne, rozpatrywany z perspektywy zaspokajania potrzeb człowieka, może być częściowo łagodzony poprzez rozwój odpowiednich rozwiązań technologicznych. Należy jednak zauważyć, że część autorów wskazuje również na znaczenie środków pozatechnologicznych, takich jak sposoby organizacji systemów gospodarczych i społecznych³⁴. Kluczowe znaczenie dla zrozumienia przedstawionego schematu ma jednak kolejny jego element, pozwalający uniknąć nadmiernie uproszczonych interpretacji w odpowiedzi na pytania o skutki zmian klimatu: różnego rodzaju zmiany środowiskowe oddziałują odmiennie na poszczególne wspólnoty, zależnie od ich specyficznych uwarunkowań oraz predyspozycji do radzenia sobie w sytuacjach zmienności i niepewności. Naukowcy podkreślają, że zmiany klimatu i ich skutki są na wielu płaszczyznach współzależne, a jednocześnie różnią się wyzwania stojące przed wspólnotami³⁵. Scheffran określa tę cechę mianem wrażliwości grup społecznych (*vulnerability*). Elementem pośredniczącym pomiędzy skutkami zmian klimatu i środowiska a zdolnością jednostek i wspólnot do zaspokajania swoich potrzeb i reagowania na nie jest natomiast zdolność adaptacyjna. Można przyjąć, że im niższy poziom wrażliwości na negatywne konsekwencje zmian klimatu oraz im wyższe zdolności adaptacyjne danej wspólnoty, tym mniejsze prawdopodobieństwo wystąpienia radykalnych reakcji społecznych, takich jak demonstracje, zamieszki, wzrost przestępczości czy bunt. Te ostatnie reprezentowane są na schemacie Scheffrana z prawej strony.

Läderach i jego zespół rozwijają tę perspektywę, wskazując, że społeczeństwa szczególnie wrażliwe, które nie są w stanie się adaptować, mogą reagować agresją prowadzącą do konfliktów zbrojnych zagrażających zarówno porządkowi społecznemu, jak i stabilności państwa³⁶.

34 Por. P. Kozłowski, *Projekt zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Zrównoważony rozwój – koncepcja, perspektywy, wyzwania*, red. A. Dziewulska, E. Krogulec, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2025, s. 11–26: <https://www.wpl/data/include/cms//Zrownowazony_rozwoj_Dziewulska_Agata_Krogulec_Ewa_red_2025.pdf> [dostęp: 16 II 2026].

35 Zob. np. A. J. K. Bailes, *Introduction. Trends and Challenges in International Security*, [w:] *SIPRI Yearbook 2003. Armaments, Disarmament and International Security*, Stockholm International Peace Research Institute, Stockholm 2003; P. Michalak, P. Szyja, *Determinants of Climate Security – an Attempt at Indicator Analysis*, „Economics and Environment” 2023, No. 1 (84), s. 8–28.

36 P. Läderach [i in.], *The Climate...*

Określenie wrażliwości grup społecznych oraz ich możliwości adaptacyjnych, które wspierają budowanie odporności na wyzwania środowiskowe, pozwala na złagodzenie reakcji społecznych. Znajomość tych elementów umożliwia planowanie skutecznej polityki klimatycznej państwa. Zamiast uruchamiania nadzwyczajnych środków bezpieczeństwa wspólnoty mogą zostać wyposażone w mechanizmy adaptacyjne, które będą odpowiednio dopasowane do zidentyfikowanej dla nich wrażliwości.

Opublikowany w 2010 r. raport Programu Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (United Nations Development Programme – UNDP) pokazuje schematycznie relacje między wrażliwością i odpornością a zdolnościami adaptacyjnymi wspólnot (zob. schemat 2).

$$[\text{wrażliwość (vulnerability)}] = [\text{narażenie na zagrożenia i zaburzenia klimatyczne}] \times [\text{czułość (sensitivity)}] - [\text{zdolności adaptacyjne}]$$

Schemat 2. Relacje pomiędzy wrażliwością i odpornością a zdolnościami adaptacyjnymi wspólnot lokalnych

Źródło: *Mapping Climate Change Vulnerability and Impact Scenarios. A Guidebook for Subnational Planners*, United Nations Development Programme, New York 2010; <https://www.adaptationcommunity.net/download/va/vulnerability-guides-manuals-reports/Mapping_Vulnerability_publication-November_2010.pdf> [dostęp: 16 II 2026]

Wrażliwość definiowana jest jako iloczyn ekspozycji na zagrożenia klimatyczne oraz poziomu wrażliwości (*sensitivity*) pomniejszony o zdolności adaptacyjne. Ujęcie to łączy obiektywne zmiany środowiskowe z predyspozycjami społeczeństw, dzięki czemu może być stosowane w różnych kontekstach geograficznych. Skuteczne mechanizmy adaptacyjne wymagają zatem diagnozy lokalnych zagrożeń i projektowania elastycznych rozwiązań, które odpowiadają konkretnym warunkom.

Scheffran proponuje, by model reagowania na zmiany klimatu opierał się na opracowywaniu strategii, budowaniu instytucji, modelowaniu gospodarki oraz rozwijaniu technologii³⁷. Raport UNDP uzupełnia te rekomendacje, podkreślając kluczową rolę władz regionalnych jako najważniejszego ogniw reagowania na skutki tych zjawisk oraz wzmacniania odporności społeczności lokalnych³⁸.

Syntetycznie podobne ujęcie adaptacyjne można przedstawić jako następującą sekwencję zależności:

37 J. Scheffran, *Security...*

38 *Mapping Climate...*

presja klimatyczna → wrażliwość (*vulnerability*) → zdolności adaptacyjne → rezultaty społeczne i polityczne

Schemat 3. Sekwencja zależności pomiędzy presją klimatyczną, wrażliwością, zdolnościami adaptacyjnymi oraz rezultatami społecznymi i politycznymi

Źródło: oprac. własne

Kluczowe znaczenie mają przy tym czynniki pośredniczące, w szczególności jakość instytucji oraz mechanizmy zarządzania.

Jednym ze skutków modyfikacji postrzegania konsekwencji zmian klimatu jest odejście od retoryki zagrożenia i zastąpienie jej retoryką sprawczości. Narracja koncentruje się na identyfikacji problemów oraz budowie zdolności do ich rozwiązywania. W takim ujęciu istnieje miejsce na przeprowadzenie długofalowego procesu transformacji, który ostatecznie przygotuje wspólnoty do stawienia czoła zagrożeniom mającym źródło w zmianach klimatu i środowiska. Nacisk kładziony jest tu na identyfikację wrażliwości i budowanie odporności w procesach adaptacyjnych. Sekurytyzacja nie jest więc elementem narracji, co staje się korzystne dla ludzi i wspólnot, ponieważ rozwiązywane są ich faktyczne problemy. Korzyści odnosi także państwo, ponieważ możliwe stają się opanowanie eskalacji zagrożenia oraz ograniczenie użycia kosztownych i nieadekwatnych środków reagowania.

Syntetycznie różnice między omawianymi tu podejściami sekurytyzacyjnym i adaptacyjnym przedstawia poniższa tabela.

Tabela. Porównanie podejść sekurytyzacyjnego i adaptacyjnego

Wymiar	Podejście sekurytyzacyjne	Podejście adaptacyjne
Status klimatu	zagrożenie bezpieczeństwa	czynnik ryzyka rozwojowego
Poziom analizy	systemowy/państwowy	lokalny/społeczny
Mechanizm	mnożnik zagrożeń, eskalacja napięć	mediacja przez instytucje i budowanie odporności
Charakter zależności	quasideterministyczny	kontekstowy/warunkowy
Rola państwa	reagowanie kryzysowe, nadzwyczajne środki	zarządzanie, długofalowe budowanie zdolności i polityk publicznych
Kluczowe zmienne	stresory środowiskowe	zdolności adaptacyjne, odporność instytucjonalna
Funkcja polityczna	mobilizacja zasobów	długofalowa stabilizacja
Ryzyko analityczne	redukcjonizm	rozmycie kategorii bezpieczeństwa

Źródło: oprac. własne

Jak pokazuje to zestawienie, zasadnicza różnica dotyczy nie tylko interpretowania roli zmian klimatu, lecz także przyjmowanych mechanizmów wyjaśniających oraz implikacji analitycznych.

Transformacja adaptacyjna

Analiza dotychczasowej literatury przedmiotu wskazuje na wiele korzyści wynikających z wdrażania elastycznych strategii reagowania na konsekwencje zmian klimatu, które uwzględniają dynamikę procesów środowiskowych. Jak podkreślają przywoływani autorzy, podejście takie sprzyja wzmacnianiu adaptacyjnych zdolności systemów społeczno-ekologicznych oraz ograniczaniu długofalowych kosztów kryzysów klimatycznych. W tym kontekście jednymi z kluczowych czynników warunkujących budowanie odporności wspólnot pozostają jakość rządzenia oraz sprawność instytucjonalna państwa.

Jak dowodzą obserwacje Daoudy, państwa dysponujące efektywnymi instytucjami są w stanie skuteczniej łagodzić skutki presji klimatycznej, zarówno poprzez adekwatne projektowanie polityk publicznych, jak i ich konsekwentną implementację³⁹. Odmiennie sytuacja kształtuje się w przypadkach, w których skutki zmian klimatu ujmowane są wyłącznie jako zagrożenie zewnętrzne, bez jednoczesnego wdrażania kontekstowo dostosowanych działań adaptacyjnych. W takich warunkach niewłaściwe decyzje polityczne i administracyjne mogą prowadzić do wtórnego wzmacniania presji klimatycznej zamiast jej skutecznej redukcji.

W konsekwencji to właśnie w warunkach deficytów w zakresie rządzenia pojawia się przestrzeń dla rozwoju mnożnika zagrożeń, który sprzyja narastaniu dezorientacji społecznej, erozji zaufania do instytucji publicznych oraz uruchamianiu sekwencji nieefektywnych lub błędnych decyzji władz państwowych. Proces ten może prowadzić do powstania samonapędzającego się cyklu podatności, w którym skutki zmian klimatu i słabości instytucjonalne wzajemnie się wzmacniają.

39 M. Daoudy, *Rethinking...*

Ilustracje analityczne

Przykłady sprawnego zarządzania ryzykiem środowiskowym oraz unikania politycyzacji i sekurytyzacji skutków zmian klimatycznych można zaobserwować w Holandii, Bangladeszu czy Japonii. Analiza tych przypadków pozwala dostrzec, że to właśnie zdolność adaptacyjna i jakość rządzenia decydują o tym, czy presja klimatyczna przekształca się w kryzys polityczny lub społeczny.

Holandia stanowi klasyczny przykład państwa o ekstremalnej ekspozycji na powódzie – znaczna część kraju leży poniżej poziomu morza. Mimo to utrzymywana jest tam stabilność społeczna i gospodarcza dzięki rozbudowanej infrastrukturze przeciwpowodziowej, sprawnym instytucjom zarządzania kryzysowego oraz systemom wczesnego ostrzegania⁴⁰. Odporność ta wynika nie tylko z inwestycji technicznych, lecz także z instytucjonalizacji kultury planowania i zarządzania ryzykiem, w której wiedza naukowa jest ściśle integrowana z polityką publiczną.

Bangladesz to natomiast kraj o podobnym do Holandii poziomie zagrożenia powodziowego, lecz z ograniczonymi zasobami instytucjonalnymi i gospodarczymi. Obserwuje się w nim rosnącą zdolność adaptacyjną dzięki inwestycjom infrastrukturalnym, edukacji społecznej oraz systemom wczesnego ostrzegania. Choć nadal odczuwane są tam dotkliwe konsekwencje powodzi i cyklonów, władze państwowe rozwijają modele adaptacji oparte na zaangażowaniu społeczności lokalnych⁴¹. Realizowany przy wsparciu UNDP program Community-Based Adaptation umożliwia dywersyfikację sposobów reagowania i wzmacnianie odporności społecznej⁴². Takie inicjatywy jak budowa schronów cyklonowych, podnoszenie wałów czy mobilizacja lokalnych sieci wsparcia pokazują, że odporność nie zależy

40 M. Wiering, *Understanding Dutch Flood Risk Management: Principles and Pitfalls*, [w:] *Facing Hydrometeorological Extreme Events. A Governance Issue*, ed. I. La Jeunesse, C. Larrue, Wiley, 2019.

41 A. Chowdhury, K. Hasan, S. L. Islam, *Climate Change Adaptation in Bangladesh: Current Practices, Challenges and the Way Forward*, „The Journal of Climate Change and Health” 2021, vol. 6: <<https://doi.org/10.1016/j.joclim.2021.100108>> [dostęp: 16 II 2026].

42 Zob. Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju: *Community-Based Adaptation: Bangladesh*, „United Nations Development Programme” [online, dostęp: 16 II 2026]: <<https://www.adaptation-undp.org/projects/spa-community-based-adaptation-bangladesh>>.

wyłącznie od zamożności państwa, lecz również od efektywnej organizacji społecznej i koordynacji działań⁴³.

Japonia jest tu zaś trzecim kontrastującym przykładem. Kraj ten narażony jest na wiele zagrożeń naturalnych, w tym trzęsienia ziemi, tsunami i tajfuny. Pomimo tego władze skutecznie ograniczają destabilizujące skutki katastrof dzięki połączeniu zaawansowanej technologii, rygorystycznych norm budowlanych, sprawnych systemów wczesnego ostrzegania oraz wysokiej świadomości społecznej i kultury przygotowania na wypadek zagrożeń⁴⁴. Integracja systemów technicznych z edukacją społeczną pozwala tam nie tylko minimalizować straty, lecz także utrzymywać spójność społeczną po wystąpieniu katastrof.

Wskazane przykłady różnią się uwarunkowaniami historycznymi i geograficznymi, co podkreśla, że strategie adaptacyjne mają silne zakorzenienie w lokalnym kontekście. Jednocześnie pokazują one wspólny mechanizm: zagrożenia środowiskowe traktowane są jako przewidywalne problemy publiczne, które wymagają długofalowego planowania, a nie wyłącznie jako nagłe kryzysy. Reakcje państwa rozłożone są w czasie i wyjęte z logiki doraźnej sekurytyzacji. Zamiast zarządzania kryzysowego rozwijane są systemowe polityki adaptacyjne i klimatyczne, które mają zapobiegać eskalacji niezadowolenia społecznego i destabilizacji.

Analiza tych trzech przypadków prowadzi do istotnego wniosku: wysoka ekspozycja klimatyczna nie determinuje automatycznie kryzysów politycznych czy społecznych. Kluczowe znaczenie mają tu zdolności adaptacyjne instytucji, sprawność rządu oraz umiejętność dokonywania mobilizacji społecznej. W literaturze podkreśla się, że zmiany klimatu działają przede wszystkim jako czynnik wzmacniający istniejące słabości instytucjonalne i napięcia społeczne, a nie jako pierwotna przyczyna konfliktu⁴⁵. Strategie łączące inwestycje infrastrukturalne, edukację społeczną i efektywne zarządzanie kryzysowe mogą zatem znacząco zwiększać odporność państw nawet w obliczu poważnych zagrożeń klimatycznych.

43 Por. także: M. I. H. Kazy, *Climate Change in Bangladesh: A Synthesis of Risks, Adaptation, and Policy Responses*, „International Journal of Business Social and Scientific Research” 2025, vol. 13, No. 1.

44 D. P. Aldrich, *Building Resilience. Social Capital in Post-Disaster Recovery*, University of Chicago Press, Chicago 2012.

45 T. A. Benjaminsen [i in.], *Does Climate...*; J. Selby [i in.], *Climate...*

Wnioski

Zmiany klimatu stanowią wyzwanie, lecz nie determinują automatycznie konfliktów ani destabilizacji społecznej. Powyżej przedstawiono dwa dominujące sposoby ujmowania relacji między zmianami klimatu a bezpieczeństwem: podejście sekurytyzacyjne, oparte na logice mnożnika zagrożeń, oraz alternatywne, koncentrujące się na zdolnościach adaptacyjnych, odporności oraz jakości instytucji. Celem badania było nie tylko porównanie tych dwóch ram interpretacyjnych, ale także zrekonstruowanie ich założeń teoretycznych oraz wskazanie ograniczeń związanych ze stosowaniem ich w analizie złożonych procesów społeczno-politycznych.

Podejście sekurytyzacyjne odegrało istotną rolę w upowszechnieniu problematyki zmian klimatu w debacie o bezpieczeństwie międzynarodowym. Umożliwiło przesunięcie kwestii środowiskowych z peryferii debaty politycznej do jej centrum, przyczyniając się do ich instytucjonalizacji oraz zwiększenia mobilizacji zasobów. Jednocześnie jednak poprzez odwołanie do koncepcji mnożnika zagrożeń sprzyja ono interpretowaniu relacji między klimatem a bezpieczeństwem w sposób liniowy i upraszczający, traktując stresory środowiskowe jako bezpośredni punkt wyjścia łańcuchów prowadzących do konfliktu i destabilizacji.

Taka logika analityczna, choć użyteczna z perspektywy decydentów politycznych, niesie ryzyko redukcjonizmu. Pomija bowiem złożoność procesów pośredniczących, w szczególności rolę instytucji państwowych, mechanizmów zarządzania oraz nierówności społeczno-ekonomicznych. Analiza przypadków Syrii, Darfuru, Sahelu oraz Maroka wskazuje, że podobne stresory klimatyczne mogą prowadzić do odmiennych rezultatów politycznych i społecznych, co podważa założenie o ich automatycznym przełożeniu na wzrost napięć w społeczeństwach.

W tym kontekście alternatywne ujęcie oparte na zdolnościach adaptacyjnych i odporności pozwala lepiej uchwycić warunkowy charakter analizowanych zależności. Zmiany klimatu nie oddziałują w sposób bezpośredni i deterministyczny, lecz są mediuwane przez jakość instytucji, poziom wrażliwości społecznej oraz zdolność systemów politycznych do reagowania na kryzysy. Oznacza to, że kluczowym czynnikiem różnicującym skutki podobnych zjawisk środowiskowych jest nie sama ekspozycja klimatyczna, lecz struktura instytucjonalna oraz zdolności adaptacyjne państw i społeczności.

W szczególności przykłady państw takich jak Maroko, Bangladesz czy Japonia pokazują, że nawet w warunkach wysokiej podatności na zmiany klimatu możliwe jest ograniczenie ich destabilizujących skutków dzięki odpowiednim strategiom zarządzania, inwestycjom infrastrukturalnym oraz mechanizmom współpracy społecznej. W tym sensie dla bezpieczeństwa kluczowa jest nie sama skala zagrożeń środowiskowych, lecz jakość rządzenia i zdolność do ich absorpcji.

Relacja między zmianami klimatu a bezpieczeństwem powinna być zatem ujmowana nie jako prosta i jednokierunkowa zależność przyczynowa, lecz jako złożony układ współzależności, w którym skutki stresorów środowiskowych warunkowane są przez czynniki polityczne, instytucjonalne i społeczne. Takie spojrzenie pozwala uniknąć obecnego w ujęciu sekurytyzacyjnym redukcjonizmu, nie negując jednocześnie znaczenia zmian klimatu jako czynnika istotnie wpływającego na dynamikę bezpieczeństwa.

Podejście sekurytyzacyjne jest istotne dla mobilizacji politycznej i instytucjonalnej, natomiast adaptacyjne oferuje bardziej zróżnicowane narzędzia wyjaśniania złożonych procesów społecznych. Odczytanie ich komplementarnie może zaś stanowić podstawę bardziej zrównoważonej analizy relacji między klimatem a bezpieczeństwem.

Bibliografia

- Aldrich D. P., *Building Resilience. Social Capital in Post-Disaster Recovery*, University of Chicago Press, Chicago 2012.
- Arnall A., *Conflict, Securitisation and Human Agency*, „PLOS Climate” 2023: <<https://journals.plos.org/climate/article/file?id=10.1371/journal.pclm.0000072&type=printable>> [dostęp: 12 IX 2025].
- Bailes A. J. K., *Introduction. Trends and Challenges in International Security*, [w:] *SIPRI Yearbook 2003. Armaments, Disarmament and International Security*, Stockholm International Peace Research Institute, Stockholm 2003.
- Barnett J., *Security and Climate Change*, „Global Environmental Change” 2003, vol. 13, No. 1.
- Barnett J., Adger W. N., *Climate Change, Human Security and Violent Conflict*, „Political Geography” 2007, vol. 26, No. 6.
- Benjaminsen T. A., Alinon K., Buhaug H., Busetth J. T., *Does Climate Change Drive Land-Use Conflicts in the Sahel?*, „Journal of Peace Research” 2012, vol. 49, No. 1.
- Berhe A. A., *On the Relationship of Armed Conflicts with Climate Change*, „PLOS Climate” 2022, vol. 1, No. 6: <<https://journals.plos.org/climate/article?id=10.1371/journal.pclm.0000038>> [dostęp: 12 IX 2025].

- Brauch H. G., *Securitizing Global Environmental Change*, [w:] *Facing Global Environmental Change*, ed. H. G. Brauch, Ü. Oswald Spring, J. Grin, Cz. Mesjasz, P. Kameri-Mbote, N. Chadha Behera, B. Chourou, H. Krummenacher, Springer, Berlin–Heidelberg 2009.
- Brzoska M., *The Securitization of Climate Change and the Power of Conceptions of Security*, „Security and Peace” 2009, No. 3.
- Buhaug H., Gleditsch N. P., Theisen O. M., *Implications of Climate Change for Armed Conflicts*, [w:] *Social Dimensions of Climate Change*, ed. R. Mearns, A. Norton, World Bank, Washington 2010: <<https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/57ef7f5d-df55-552f-91b8-843eb7b286a3/content>> [dostęp: 16 II 2026].
- Buzan B., Wæver O., Wilde J. de, *Security. A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, Boulder–London 1998.
- Chowdhury A., Hasan K., Islam S. L., *Climate Change Adaptation in Bangladesh: Current Practices, Challenges and the Way Forward*, „The Journal of Climate Change and Health” 2021, vol. 6: <<https://doi.org/10.1016/j.joclim.2021.100108>> [dostęp: 16 II 2026].
- Community-Based Adaptation: Bangladesh*, „United Nations Development Programme” [online, dostęp: 16 II 2026]: <<https://www.adaptation-undp.org/projects/spa-community-based-adaptation-bangladesh>>.
- Daoudy M., *Rethinking the Climate–Conflict Nexus: A Human–Environmental–Climate Security Approach*, „Global Environmental Politics” 2021, vol. 21, issue 3.
- Daoust G., Selby J., *Understanding the Politics of Climate Security Policy Discourse: The Case of the Lake Chad Basin*, „Geopolitics” 2022, vol. 28, No. 3.
- De Juan A., *Long-Term Environmental Change and Geographical Patterns of Violence in Darfur, 2003–2005*, „Political Geography” 2015, vol. 45.
- Dellmuth L. M., Gustafsson M., Bremberg N., Mobjörk M., *Intergovernmental Organizations and Climate Security: Advancing the Research Agenda*, „WIREs Climate Change” 2018, vol. 9, No. 1.
- Facing Global Environmental Change*, ed. H. G. Brauch, Ü. Oswald Spring, J. Grin, Cz. Mesjasz, P. Kameri-Mbote, N. Chadha Behera, B. Chourou, H. Krummenacher, Springer, Berlin–Heidelberg 2009.
- Facing Hydrometeorological Extreme Events. A Governance Issue*, ed. I. La Jeunesse, C. Larrue, Wiley, 2019.
- Gray L., Kevane M., *Darfur: Rainfall and Conflict*, „Environmental Research Letters” 2008, vol. 3, No. 3.
- Hart D. M., Victor D. G., *Scientific Elites and the Making of US Policy for Climate Change Research, 1957–74*, „Social Studies of Science” 1993, vol. 23, No. 4.
- History of the IPCC*, „The Intergovernmental Panel on Climate Change” [online, dostęp: 8 VII 2024]: <<https://www.ipcc.ch/about/history/>>.
- Kazy M. I. H., *Climate Change in Bangladesh: A Synthesis of Risks, Adaptation, and Policy Responses*, „International Journal of Business Social and Scientific Research” 2025, vol. 13, No. 1.

- Kelley C. P., Mohtadi Sh., Cane M. A., Seager R., Kushnir Y., *Climate Change in the Fertile Crescent and Implications of the Recent Syrian Drought*, „Proceedings of the National Academy of Sciences” 2015, vol. 112, No. 11.
- Kozłowski P., *Projekt zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Zrównoważony rozwój – koncepcja, perspektywy, wyzwania*, red. A. Dziewulska, E. Krogulec, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2025: <https://www.pl/data/include/cms/Zrownowazony_rozwoj_Dziewulska_Agata_Krogulec_Ewa_red_2025.pdf> [dostęp: 16 II 2026].
- Lamain C., *Conflicting Securities: Contributions to a Critical Research Agenda on Climate Security*, „Globalizations” 2022, vol. 19, No. 8.
- Läderach P., Schapendonk F., Shirsath P., Amarnath G., Prager S. D., Gummadi S., Kramer B., Govind A., Pacillo G., *The Climate–Security Nexus: Securing Resilient Livelihoods through Early Warning Systems and Adaptive Safety Nets*, [w:] *Transforming Food Systems under Climate Change through Innovation*, ed. B. Campbell, Ph. Thornton, A. M. Loboguerrero, Dh. Dinesh, A. Nowak, Cambridge University Press, Cambridge 2023.
- Mamdani M., *Saviors and Survivors. Darfur, Politics, and the War on Terror*, Pantheon Books, New York 2009.
- Mapping Climate Change Vulnerability and Impact Scenarios. A Guidebook for Subnational Planners*, United Nations Development Programme, New York 2010: <https://www.adaptationcommunity.net/download/va/vulnerability-guides-manuals-reports/Mapping_Vulnerability_publication-November_2010.pdf> [dostęp: 16 II 2026].
- McDonald M., *Discourses of Climate Security*, „Political Geography” 2013, vol. 33.
- Meadows D. H., Meadows D. L., Randers J., Behrens W. W., *Granice wzrostu*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1973.
- Michalak P., Szyja P., *Determinants of Climate Security – an Attempt at Indicator Analysis*, „Economics and Environment” 2023, No. 1 (84).
- National Security and the Threat of Climate Change*, CNA Corporation, Alexandria 2007: <<https://www.cna.org/reports/2007/national%20security%20and%20the%20threat%20of%20climate%20change%20%281%29.pdf>> [dostęp: 16 II 2026].
- Nordås R., Gleditsch N. P., *Climate Change and Conflict*, „Political Geography” 2007, vol. 26, No. 6.
- Podesta J., Ogden P., *The Security Implications of Climate Change*, „The Washington Quarterly” 2007, vol. 31, No. 1.
- Raleigh C., Urdal H., *Climate Change, Environmental Degradation and Armed Conflict*, „Political Geography” 2007, vol. 26, No. 6.
- Restoring the Quality of Our Environment. Report of the Environmental Pollution Panel President’s Science Advisory Committee*, The White House, Washington 1965: <<http://hdl.handle.net/2027/uc1.b4116127>> [dostęp: 23 IX 2023].
- Scheffran J., *Security Risks of Climate Change: Vulnerabilities, Threats, Conflicts and Strategies*, [w:] *Coping with Global Environmental Change, Disasters and Security. Threats, Challenges, Vulnerabilities and Risks*, ed. H. G. Brauch, Ü. Oswald Spring,

- Cz. Mesjasz, J. Grin, P. Kameri-Mbote, B. Chourou, P. Dunay, J. Birkmann, Springer, Berlin–Heidelberg 2011.
- Schilling J., Scheffran J., Freier K., Hertig E., *Climate Change, Vulnerability, and Adaptation in North Africa, with Focus on Morocco*, „Agriculture, Ecosystems and Environment” 2012, vol. 156.
- Selby J., Dahi O. S., Fröhlich C., Hulme M., *Climate Change and the Syrian Civil War Revisited*, „Political Geography” 2017, vol. 60.
- SIPRI Yearbook 2003. *Armaments, Disarmament and International Security*, Stockholm International Peace Research Institute, Stockholm 2003.
- [Sixteenth] 16th Annual Report, US National Science Foundation, Washington 1966: <<https://www.climatefiles.com/climate-change-evidence/presidents-report-atmospher-carbon-dioxide/>> [dostęp: 23 IX 2023].
- Social Dimensions of Climate Change*, ed. R. Mearns, A. Norton, World Bank, Washington 2010: <<https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/57ef7f5d-df55-552f-91b8-843eb7b286a3/content>> [dostęp: 16 II 2026].
- Transforming Food Systems under Climate Change through Innovation*, ed. B. Campbell, Ph. Thornton, A. M. Loboguerrero, Dh. Dinesh, A. Nowak, Cambridge University Press, Cambridge 2023.
- Trombetta M. J., *Environmental Security and Climate Change: Analysing the Discourse*, „Cambridge Review of International Affairs” 2008, vol. 21, No. 4.
- Vogler A., *Tracking Climate Securitization: Framings of Climate Security by Civil and Defense Ministries*, „International Studies Review” 2023, vol. 25, issue 2.
- Wiering M., *Understanding Dutch Flood Risk Management: Principles and Pitfalls*, [w:] *Facing Hydrometeorological Extreme Events. A Governance Issue*, ed. I. La Jeunesse, C. Larrue, Wiley, 2019.
- Zrównoważony rozwój – koncepcja, perspektywy, wyzwania*, red. A. Dziewulska, E. Krogulec, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2025: <https://wuw.pl/data/include/cms//Zrownowazony_rozwoj_Dziewulska_Agata_Krogulec_Ewa_red_2025.pdf> [dostęp: 16 II 2026].